

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283059](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283059)

УДК1:130.2

Олексій Роджеро

**МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ ДО МЕТАФІЛОСОФІЇ ЯК
ФІЛОСОФСЬКОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Стаття присвячена поясненню предмета метафілософії як філософської дисципліни. Сформульовані її основні теми та проблеми, уточнюються взаємовідносини з іншими філософськими дисциплінами та галузями досліджень. Автор пропонує деякі методологічні принципи, що мають значення у розгляді такої важливої проблеми метафілософії, як проблема зв'язку філософського вчення та життя мислителя, що його створив. Ця проблема розглядається на прикладі вчення Г. Сковороди. В роботі виділені певні типи (виміри) детермінації генези філософської думки, а також проведена класифікація окремих ситуацій, пов'язаних з різними ступенями релевантності проблеми «філософське вчення та життя філософа».

Ключові слова: Г. Сковорода, метафілософія, виміри детермінації, філософське життя, редукція, антиредукція.

Нотатки, що ми пропонуємо, торкаються такої недостатньо розробленої області філософських досліджень, як метафілософія, – комплексної філософської дисципліни, інтереси якої лежать на перетині історії філософії, соціології пізнання, історії, теорії та філософії культури. Основні її теми та проблеми – генезис самої філософії, природа і специфіка філософського мислення, місце філософії в системі культури, положення філософа у світі, типи і жанри філософських досліджень, культурно-історичні і соціально-психологічні типи філософських особистостей та деякі інші питання. В цих нотатках головна увага буде приділятися розгляданню взаємовідносин вчення і мислення філософа та його життя.

В опису генезису філософської думки можна виділити декілька вимірів: саме вони в значній мірі визначають характер філософської події, якою є насамперед сам акт мислення та його результат – знання. Правомірно виділити три такі виміри і, відповідно, три лінії (напрямки) детермінації філософської думки.

Перший напрямок такої детермінації – це соціо-історична та соціо-культурна детермінація. Такий зв'язок філософії і життя знайшов своє класично повне вираження в історизмі Гегеля: «Філософія є епоха, що схоплена у думці». Ця лінія детермінації, здається, є первинною і в межах такого історичистського підходу її неможливо ігнорувати.

Другий напрямок детермінації – це еволюційні зв'язки мислення, які іноді називають «філіацією ідей». Ця лінія детермінації демонструє зв'язок

понять, термінів, проблем, принципів і схем міркувань, що створюють певний філософський напрямок, філософську школу або систему з попередніми чи наступними результатами роботи філософської думки. Доволі очевидно, що без встановлення такого зв'язку не обходиться жодне історико-філософське дослідження.

Нарешті, третій напрямок детермінації, який можна позначити як екзистенційний, – це особистість і життя самого мислителя.

Практика і досвід досліджень показує тенденцію до зниження значущості ліній детермінації від першої до третьої. Однак усі три лінії детермінації і, відповідно, три виміри аналізу філософських систем і мислених комплексів – культурно-історичний, логіко-теоретичний (проблемно-концептуальний) і персонально-екзистенційний – однаково необхідні для продуктивного історико-філософського та філософсько-історичного осмислення.

Описуючи та аналізуючи філософські ідеї і концепції, ми – свідомо чи несвідомо – здійснюємо те, що у феноменологічній традиції має назву редукції – здійснюємо редукцію відносно життя творців цих ідей і концепцій. У цій редукції ігноруються акти буттєвого постулювання цих ідей, а також їх створення мудрецами, філософами, мислителями.

Адже очевидно, що всі ці люди не тільки мислили, але і існували та жили. Тим не менш, у дослідженнях з історії філософії не знаходяться методи вивчення філософського *життя* – життя людей, що здійснювали філософську роботу і створювали певні мисленнєві конструкції. Останні виявляються простим трансгредієнтом сукупності відносин, що були породжені відповідними культурними та життєвими обставинами. Такий підхід до науки, до філософії, а також до культури базується на принципі ізольованої абстракції і здійснюється, як вже було сказано, операцією редукції. Цей підхід у багатьох випадках є правомірний і продуктивний. Але в деяких випадках його використання передбачає певне виключення. Наприклад, коли мова йде про філософське вчення Сократа, то неможливо залишити за дужками особистість, характер, вчинки цієї людини у різних обставинах її життя і, особливо, смерті. Так само й осмислення філософських роздумів К'єркегора, екзистенційного характеру його поглядів, безумовно, передбачає звертання до обставин життя цієї людини. До таких самих виключень, вочевидь, належить також філософське вчення та життя Г. Сковороди. На цьому прикладі ми спробуємо типологізувати ситуації, що передбачають використання для вирішення цієї проблеми особливих методологічних прийомів.

Перш за все, ми будемо керуватися методологічним принципом, який можна вважати своєрідною антиредукцією. Як ми вже казали, у феноменологічній традиції призупинення актів буттєвого покладання,

утримання (epoche) від надання онтологічного статусу предметностям свідомості, як відомо, має назву редукції. У підході, який ми тут використовуємо, навпаки, мисленнєві конструкції та ідейно-теоретичні комплекси набувають буттєвого значення у життєвій долі їхніх творців. Для того, щоб краще розібратися у цій ситуації, потрібно було б попередньо хоча б намітити деяку типологію різноманітних варіантів філософської роботи.

Всіляка типологія спирається на класифікацію, класифікація, як відомо, передбачає поділ. І перший поділ у філософському мисленні людства торкається поділу мислення Сходу і мислення Заходу. Цей поділ є не стільки географічним, скільки генеалогічним: абсолютно ясно, що генеза філософської думки у стародавній Індії і стародавньому Китаю суттєво відрізняється від її генези у стародавній Греції. Індійська філософська думка є прямим і безпосереднім продовженням релігії та міфології – навпроти, рання давньогрецька філософія відштовхується від релігійно-міфологічної традиції в обох сенсах цього слова: в сенсі наслідування і в сенсі відділення, відокремлення. Саме тому у давньоіндійській традиції мислення саме це мислення є акт виконання безособових смислів, а участь у цьому процесі емпіричної людської особистості є, по суті, чимось випадковим і малозначущим – таким, що завжди можна «відмислити» (піддати рефлексії, відрефлектизувати). Але в давньогрецькій традиції мислення це зробити практично не можливо, оскільки вже перші грецькі філософи кажуть завжди від першої особи, від власного імені.

Доволі цікаво, що філософське мислення у стародавній Греції виникає у той же час, коли там виникає лірична поезія. А виникає вона не тоді, коли використовуються її теми (кохання, захоплення, сум, нудьга та ін.), а перш за все тоді, коли виникає автор, коли поет розпочинає говорити про себе і від свого власного імені. І відомий 50-й фрагмент Геракліта («Не мене слухати, а прислуховуватися до логосу...») не є виключенням, а навпаки, є підтвердженням цього положення. Геракліт отримав можливість так висловлюватися тільки після того, як давньогрецькі філософи у своїх поемах «*Poēti physis*» почали пояснювати світобудову, не спираючись на вкорінену релігійно-міфологічну традицію, а висуваючи аргументи, що витікали з їхнього власного розуміння природи речей.

У той же час і в традиції західного філософського мислення, де на відміну від східного, перш за все стародавньоіндійського, особистісно-екзистенційний вимір філософського мислення не може бути елімінованим, і градієнт цього виміру не є однаковим для різноманітних філософських вчень. Його мінімум ми можемо знайти у філософських системах типу гегелівської. Знайомство з життям цього німецького філософа мало що дає

для розуміння його філософського вчення. Інша справа, як ми вже казали, це життя Сократа або К'еркегора: тут цей градієнт досягає свого максимального значення. Проміжок можна було б відвести для філософської творчості Канта або, скажімо, Спінози. Якщо зміст кантівських творів, кантівські підходи та принципи мають універсальний і загальнозначущий характер, то їхній генезис бачиться у немалій мірі пов'язаним з характером особистості самого Канта, з моральною атмосферою його виховання у родині і з тим соціальним і релігійним середовищем, де відбувалося ідейне і духовне формування цієї людини. Ймовірно, приблизно те ж саме ми бачимо у випадку Спінози: його моральні та світоглядні принципи ніяк не можуть бути визначені іррелевантними у відношенні його головних творів – «Етики» та «Теологічно-політичного трактату». Однак у більшій (майже граничній мірі) такий зв'язок треба визнати відносно фігури Григорія Сковороди [Ковалинський 1972; Махновець 1972]. Цей зв'язок між особистістю мислителя та його життям, житієм (відносно Сковороди цей термін найбільше підходить) є двостороннім: саме так, як образ думок і стрій переконань цього філософа визначали спосіб його існування, відкладаючись у певні події його біографії, так і сам цей спосіб існування визначає сприйняття і розуміння його філософського мислення і оцінку його філософських поглядів. (Тут ми бачимо такий спосіб зв'язку, що є аналогічним відомій моделі сполучених судин у фізиці, а у розділі логіки, що має назву теорії аргументації, вказується на такий вид аргументації, як «аргумент від людини» (*argumentum ad hominem*). Цьому розділу логіки деяким чином відповідає такий найменш розроблений розділ семіотики, як прагматика).

Відношення між творцем і відтворенням не є тільки проблемою теології, але також має суттєвий інтерес і для розуміння художньої творчості (поезії, музики, тощо), а також для аналізу генезису і сутності філософської думки (що нас, власне, і цікавить в першу чергу). Як висновок, ми можемо стверджувати, що образ життя філософа імплантується (вбудовується) з необхідністю в образ його філософії в тому випадку, коли образ філософії приймає до себе – у якості предмету уваги та рефлексії – саме життя. Або інакше: життя філософа стає співвідносним з його філософією, коли ця філософія сама постає ціннісно-смысловим охопленням і осмисленням життя. Такою і є справжня філософія.

Список використаної літератури

- Ковалинський, М. (1972) *Жизнь Григория Сковороды*, у: *Сковорода, Г. Повне зібрання творів у двох томах*, Київ, Наукова думка, с. 439–476.

Махновець, Л. (1972) *Григорій Сковорода*, Київ, Наукова думка.

Oleksii Rodgero

METHODOLOGICAL NOTES ON METAPHILOSOPHY AS A

PHILOSOPHICAL DISCIPLINE

The paper deals with the explanation of the subject of metaphilosophy as a philosophical science. The main themes and problems of metaphilosophy are formulated, and its interrelation with other philosophical subjects and fields of research is clarified. The author proposes some methodological principles that are essential in dealing with such an important problem of metaphilosophy as the relationship between a philosophical doctrine and the life of the thinker who created it. This problem is examined through the life and philosophical doctrine of G. Skovoroda. The paper also identifies certain types (dimensions) of determination of the genesis of philosophical thought, and classifies particular cases associated with different degrees of relevance to the problem of "philosophical doctrine and the life of the philosopher".

Keywords: *G. Skovoroda, metaphilosophy, dimensions of determination, philosophical life, reduction, antireduction.*

References

- Kovalinskii, M. (1972) *Zhizn Grigorija Skovorody* [Life of Grigorii Skovoroda] in: *Skovoroda, G. Povne zibrannja tvoriv u dvoch tomah*, Kyiv, Naukova dumka, pp. 439–476.
- Mahnovec, L. (1972) *Grigorii Skovoroda* [Grigorii Skovoroda], Kyiv, Naukova dumka.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2022

Стаття прийнята 1.05.2022